

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 007.5 : 65.012.8

*Є. І. Овчаренко**

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: ОЗНАКИ ТА ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Вступ: Визначення наукового тезаурусу та класифікаційних ознак поняття "система економічної безпеки підприємства" у відповідності до загальної теорії систем видається важливим науковим завданням, виконання якого дозволить впорядкувати належним чином компоненти цієї системи та встановити закономірності та принципи їхньої взаємодії. **Мета:** Визначення методологічних понятійних ознак та принципів функціонування системи економічної безпеки підприємства. **Результати:** Фундаментом методології безпекології повинна стати загальна теорія економічних систем, яка має досліджувати найзагальніші закономірності функціонування та розвитку економічних систем. Використовуючи постулати загальної теорії систем та структурного функціоналізму можна сформулювати принципові положення, на яких повинне базуватися системотворення в царині економічної безпеки підприємства. Просторово-часовий континуум функціонування системи економічної безпеки підприємства узгоджується з операціональною формою її подання, тобто у вигляді сукупності різних зв'язків, що припускає їхнє порівняння та зіставлення. **Висновки:** Система економічної безпеки підприємства – це сукупність залучених до безпекозабезпечувальних процесів суб'єктів й об'єктів безпеки, що взаємодіють та пов'язані у часі й просторі певними способами соціально-економічної взаємодії, які зумовлені соціально-економічним статусом, цілями та функціями суб'єктів безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, система, соціально-економічна система; компоненти системи; системні вимоги.

Е.І. Овчаренко

СИСТЕМА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: ПРИЗНАКИ И ПРИНЦИПЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

Введение: Определение научного тезауруса и классификационных признаков понятия "система экономической безопасности предприятия" в соответствии с общей теорией систем представляется важным научным заданием, выполнение которого позволит упорядочить должным образом компоненты этой системы и установить закономерности и принципы их взаимодействия. **Цель:** Определение методологических понятийных признаков и принципов функционирования системы экономической безопасности предприятия. **Результаты:** Фундаментом методологии науки об экономической безопасности должна стать общая теория экономических систем, которая должна исследовать общие закономерности функционирования и развития экономических систем. Используя постулаты общей теории систем и структурного функционализма можно сформулировать принципиальные положения, на которых должно базироваться системообразование в области экономической безопасности предприятия. Пространственно-временной континуум функционирования системы экономической безопасности предприятия согласуется с операциональной формой ее представления, то есть в виде совокупности разных связей, которая допускает их сравнение и сопоставление. **Выводы:** Система экономической безопасности предприятия - это совокупность привлеченных к процессам обеспечения экономической безопасности субъектов и объектов безопасности, которые взаимодействуют и связаны во времени и пространстве определенными способами социально-экономического взаимодействия, предопределенных социально-экономическим статусом, целями и функциями субъектов безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, система, социально-экономическая система; компоненты системы; системные требования.

* Овчаренко Є. І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Ovcharenko Ye.I. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Management and Economic Security Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine.
evgen_ov@rambler.ru

SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE: CHARACTERISTICS AND PRINCIPLES OF OPERATION

Background: Determination of research thesaurus and classification characteristics of the concept "System of economic security of enterprise" in accordance with the general theory of the systems appears to be an important research task, implementation of which will allow to put in order components of this system and to reveal principles of their interaction. **Aims:** Determination of methodological concept characteristics and principles of functioning of the system of economic security of enterprise. **Results:** General theory of economic systems, which investigates general principles and development of economic systems, should be the foundation of methodology in economic security. Using the postulates of general theory of systems and structural functionalism it is possible to formulate fundamental principles on which formation of system of economic security of enterprise is based. The spatio-temporal continuum of functioning of the system of economic security of enterprise is to agree with the operational form of its presentation, i.d. should be researched as a complex allowing to study its numerous interrelations and to compare and contrast them. **Conclusions:** System of economic security of an enterprise is a complex of subjective and objective components interacting in time and space and determined by socio-economic principles lying at the basis of enterprise's status, its goals and functions.

Key words: economic security, system, socio-economic system; components of the system; system requirements.

Постановка проблеми. Генезис образу економічної безпеки господарюючого суб'єкта (підприємства) та розвиток її (безпеки) суб'єктивного сприйняття на різних етапах існування світової економіки обумовили появу двох альтернативних ізоморфій забезпечення економічної безпеки. У першому випадку, економічна безпека будь-якого господарюючого суб'єкта забезпечується, крім заходів державного протекціонізму, його власною первинною результативністю: ефективністю, продуктивністю, якістю, економічністю, конкурентоздатністю тощо. Друга альтернатива припускає створення власної системи економічної безпеки, яка, доповнюючи результативність господарюючого суб'єкта, здійснює специфічні економічні, соціальні, правові та інфраструктурні управлінські дії, що покликані набутти та утримувати певний рівень економічної безпеки підприємства. Сучасні умови господарювання у переважній більшості національних економік не дають можливості забезпечення економічної безпеки лише за рахунок забезпечення поточної та потенційної результативності діяльності – необхідна спеціальна організація діяльності щодо цілеспрямованого забезпечення економічної безпеки підприємства. Здійснення господарської діяльності в Україні супроводжується не лише слабкістю державного протекціонізму, а й постійними фактами усвідомленої протидії зовнішнього до підприємств середовища. У зв'язку з цим, сучасні реалії вимагають забезпечення економічної безпеки підприємств на системній основі, зі створенням окремої системи економічної безпеки підприємства (надалі СЕБП).

Узагальнення складу та взаємозв'язків компонентів економічної безпеки підприємства за допомогою системного підходу та використання категорії "система" розвинулося у самостійний науковий напрямок відносно недавно. Але доцільність системотворення у царині економічної безпеки підприємства на засадах системного підходу та пов'язаного з цим використання категорії "система" розглянуто у безпекології поверхово. Відносна наукова невизначеність щодо вибору синтезуючого начала у встановленні та використанні головних класифікаційних ознак економічної безпеки підприємства не дає можливості дослідженням зосередитись на русі у чітко визначених класифікаційних напрямках. Отже, визначення наукового тезаурусу та класифікаційних ознак поняття "система економічної безпеки підприємства" у відповідності до загальної теорії систем видається важливим науковим завданням, виконання якого дозволить впорядкувати належним чином компоненти цієї системи та встановити закономірності та принципи їхньої взаємодії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У цілому, системний підхід побудовано на вивченні будь-якого явища чи процесу з урахуванням не лише комплексу внутрішніх складових, а середовища існування цих явищ або процесів. Головною перевагою системного підходу є можливість встановлення взаємозв'язків між елементами комплексів зовнішніх та внутрішніх складових, на основі чого можна формувати судження щодо загальних правил і принципів існування явищ та процесів у межах певної цілісності. Цілісність, як властивість системи, є наріжним поняттям системного підходу, що зумовлює унікальні особливості людського мислення у межах цього підходу.

Впевнений розвиток системного підходу у науковому пізнанні та його експансія у все більшу кількість сфер знань зумовили оформлення системного підходу у якості наукової теорії, яка отримала назву загальної теорії систем. Автором терміну "загальна теорія систем" є австрійський біолог-теоретик Людвіг фон Берталанфі. Він достатньо вдало сформулював загальні принципи теорії систем та є розробником емпірично-інтуїтивного підходу до проведення системних досліджень [1]. Дослідниками-системниками [1,2,10,11] відзначено декілька суттєвих переваг системного підходу, які можуть зумовити його наукове та практичне розповсюдження. По-перше, системний підхід дозволяє встановити оптимальний ступінь аналітичного розчленування об'єкта та визначити таку адекватну "аналітичну одиницю", що надалі не розкладається. Це дає можливість встановити найбільш цінні структурні та динамічні властивості об'єкта, що зумовлюють його цілісне функціонування. По-друге, системний підхід породжує принципово новий спосіб проведення досліджень, який дає можливість максимально повно встановити типологію, структуру та логіку взаємозв'язків елементів об'єкта, що зумовлюють цілісність його функціонування. І, насамкінець, по-третє, системний підхід виводить наукове пізнання на принципово новий якісний рівень та забезпечує незрівнянно вищу пізнавальну цінність своїх висновків.

Визначальним поняттям у системному підході є поняття системи. Загалом трактувань поняття "система" можна умовно поділити на три групи. Визначення у межах першої групи розглядають систему як комплекс процесів та явищ, що існують об'єктивно та незалежно від спостерігача, головне завдання якого виокремити певну систему з навколишнього середовища, провести її структуризацію, встановити механізм функціонування та визначити напрями впливу на неї. Такий підхід до трактування поняття припускає розгляд системи як об'єкта управління.

Визначення другої групи розглядають систему у якості засобу дослідження процесів та явищ. У такому випадку спостерігач синтезує систему як певне абстрактне відображення реальності. Така "абстрактна система" розуміється як множина пов'язаних змінних, що відображають ті чи інші властивості об'єктів, які розглядаються в певній системі. Такий підхід до трактування припускає розгляд системи близько до поняття моделі і система, у такому випадку, не може бути об'єктом управління.

Третя група визначень виходить з того, що "система – штучно створений комплекс елементів, призначений для рішення певної складної задачі". У такому випадку, система є реальним об'єктом, з одного боку, та синтезованим абстрактним відображенням дійсності, з іншого боку. У такому розумінні поняття системи використовується у системотехніці.

Якщо зосередитися на подібностях вказаних понятійних угруповань, то слід відзначити декілька суттєвих. У будь-якому випадку поняття системи включає в себе розуміння чогось цілого, що складається з пов'язаних та залежних частин. Властивості системи в цілому визначаються властивостями окремих частин, а властивості частин залежать від властивостей системи в цілому. Крім того, усі трактування поняття системи припускають наявність середовища її існування.

На думку абсолютної більшості дослідників у царині безпекології [напр., 3,4,5,6,7], система економічної безпеки є соціальною системою. Це зумовлює звуження спектру наших досліджень у подальшому до дослідження саме соціальних систем, та їх особливого різновиду – соціально-економічних систем.

Відмітною особливістю наукових уявлень щодо соціальних систем є певна дуальність теоретичної платформи. На розвиток образу соціальної системи з різних боків одночасно впливали як загальна теорія систем, так і соціологія. Це зумовило комплементарний характер поняття соціальної системи. У трактуванні Філософського енциклопедичного словника під соціальною системою розуміється "складноорганізоване, впорядковане ціле, що включає окремих індивідів та соціальні спільноти, об'єднані різними зв'язками та взаємовідносинами, які є соціальними за своєю природою. Кожна соціальна система детермінує дії наявних у ній індивідів та груп та у певних ситуаціях виступає по відношенню до оточення як єдине ціле" [8]. З іншого боку, згідно Соціологічного енциклопедичного словника, соціальна система – це "сукупність соціальних явищ і процесів, які знаходяться в стосунках і зв'язку між собою і утворюють деякий соціальний об'єкт. Цей об'єкт виступає як єдність взаємозв'язаних частин (елементів, компонентів, підсистем), взаємодія яких між собою і з довкіллям обумовлюють його існування, функціонування і розвиток як цілого" [9]. У історії дослідження соціальних систем важко виокремити першопрохідця. Одним з перших, науково значущих досліджень соціальної структури суспільства було проведено К. Марксом у межах формування теорії історичного матеріалізму. У подальшому значний науковий внесок належить Г. Спенсеру, Е. Дюркгейму, Е. Гідденсу, Я. Л. Морено та ін. Розроблені концепції Г. Спенсера та Е. Дюркгейма послугували науковою основою появи такого методологічного підходу як структурний функціоналізм, який є найбільш розвинутим та значущим науковим напрямом сьогодення, що вивчає соціальні системи. Основоположниками структурного функціоналізму є Т. Парсонс [10], Р. Мертон [11]. У межах структурного функціоналізму отримали нових значень поняття структури та структурних елементів у відповідності до ідеології соціальних систем. У класичному розумінні структура означає "сукупність взаєморозташування і стійких зв'язків складових частин (елементів) об'єкта, завдяки яким забезпечуються його цілісність і тотожність самому собі (тобто при різних зовнішніх і внутрішніх змінах зберігаються його основні властивості)" [12, с.1283]. Але структурний функціоналізм трактує поняття структури відносно до соціальної структури по іншому. Соціальна структура – це "певний спосіб зв'язку і взаємодії елементів, тобто індивідів, що займають певні соціальні позиції (статус) і виконують певні соціальні функції (роль) відповідно до прийнятої в цій соціальній системі сукупності норм і цінностей" [11]. Докорінна відмінність у цих поглядах полягає у тому, що структура взагалі розглядається, перш за все, як сукупність елементів, у той час як соціальна структура відображає спосіб зв'язку між елементами. У зв'язку з цим Т. Парсонс вважав, що елементи соціальної структури – це стійкі зразки діяльності людей. На його думку, соціальна структура припускає: 1) стійкі зв'язки між будь-якими елементами суспільства, стійкі взаємозалежності, кореляції; 2) регулярність, стійкість, повторюваність цих взаємодій; 3) наявність рівнів, "поверхів", згідно значущості елементів, що входять в структуру; 4) регулюючий, динамічний контроль за поведінкою елементів [10].

Сукупність окремих елементів соціальної системи, що зумовлюють відносини суб'єктів господарської діяльності з метою задоволення економічних потреб, являють собою економічну систему. Як відзначає М. Я. Петраков: "... у сучасних умовах розвитку суспільства та рівня господарювання економічна система виступає як невід'ємна складова, підсистема системи соціальної" [13]. Людина (як

суб'єкт економічної системи) виконує не тільки функції працівника, виробника, споживача, власника тощо, але і дві найважливіші системні функції, яким рідко приділяється увага, хоча саме вони утворюють специфіку положення людини серед інших суб'єктів господарювання. По-перше, людина виконує функцію цілепокладання, тобто задає цілі суб'єктам господарювання, до яких вона входить складовою частиною. По-друге, як носій суспільних потреб, вона зумовлює головну функцію кожної економічної системи – задоволення конкретних господарських інтересів.

Метою дослідження є визначення методологічних понятійних ознак та принципів функціонування системи економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Фундаментом методології безпекології повинна стати загальна теорія економічних систем, яка має досліджувати найзагальніші закономірності функціонування та розвитку економічних систем. Така теорія повинна базуватись на загальній теорії систем, оскільки функціонування економічних систем підпорядковується головним принципам функціонування будь-яких складних систем. Одним з головних завдань науки безпекології є раціональне функціонування СЕБП, а загальною теорією систем встановлено, що будь-яка складна організаційна система завжди намагається оптимізувати ефективність свого функціонування в сенсі досягнення поставлених перед нею цілей. Тут спостерігається повний збіг мети функціонування різнорідних за своїм характером систем.

Згідно з поглядами представників школи структурно-функціонального аналізу [10,11], соціальним системам властиві чотири основні функції: адаптивна, ціледосягаюча, інтегративна та функція саморегулювання. На функціонування систем впливає необхідність (детермінованість) та випадковість (стохастичність). Визнаючи детермінованість закономірних взаємозв'язків і причинну зумовленість явищ, для соціально-економічних систем не можна відкидати вплив суб'єктивного чинника, адже рішення приймаються окремими особами, які наділені менталітетом, поглядами та настроями, уявленнями та сприйняттями, що в сукупності утворюють неформальні інститути. Це визначає ймовірнісний (стохастичний) характер розвитку соціальних систем. З іншого боку, кожна соціальна система у свою чергу детермінує дії індивідів чи груп, які входять до її складу, виступаючи в такий спосіб як єдине ціле по відношенню до оточення.

Використовуючи постулати загальної теорії систем та структурного функціоналізму сформулюємо принципи положення, на яких повинне базуватися системотворення в царині економічної безпеки підприємства. По-перше, СЕБП треба розглядати як складну систему, для якої притаманні як елементи самоорганізації, так і елементи кібернетичного управління. По-друге, в процесі функціонування СЕБП завдяки стохастичним зворотним зв'язкам можуть виникнути нестійкі і хаотичні стадії. Це, у свою чергу, може спричинити можливість існування різних кінцевих рівноважних станів захищеності підприємства. Сучасна наука може оцінити вірогідність різних варіантів, але не може дати однозначну відповідь, який з них матиме місце. По-третє, за наявності реалізації одного з декількох рівноважних станів ускладнюється проблема вибору. Наявність інтелекту в СЕБП дозволяє здійснити свідомий вибір того чи іншого рівноважного стану, який в найбільшій мірі відповідає меті і специфіці функціонування конкретного підприємства. По-четверте, СЕБП має декілька властивостей, похідних від властивостей економічних систем:

відкритість і нелінійність СЕБП. Економічна система будь-якого підприємства задовольняє вимозі, що пред'являється до відкритих систем, – у ній постійно циркулюють потоки грошей, ресурсів, інформації тощо. Нелінійність СЕБП полягає в тому, що її реакція на внутрішні чи зовнішні фактори впливу досить часто не

пропорційна силі прояву цих факторів. В цій системі можливі такі стани, поблизу яких система може суттєво змінити характер свого функціонування;

нерівноважність безпекозабезпечувальних процесів. Практика переконливо доводить, що теоретичні моделі рівноважних систем в кінцевому рахунку виявляються нежиттєздатними. Безпека, доведена до своєї межі, припиняє будь-який розвиток. Вона суперечить принципу мінливості;

багатовекторність функціонування СЕБП. Як і в будь-якому нелінійному середовищі, на підприємстві можуть одночасно існувати багато шляхів розвитку процесів. З точки зору синергетики, як наукового підходу, що є логічним продовженням загальної теорії систем, майбутнє імовірніше, неоднозначне, але, разом з тим, воно не може бути будь-яким. Аналіз безпекозабезпечувальних процесів переконливо показує, що лінійний характер розвитку і рівноважні стани зовсім не є домінуючими в реальності, а непередбачуваність поведінки СЕБП є загальновідомою. Як відзначає Г. Хакен: "в умовах нестійкого розвитку малі випадкові флуктуації в точках біфуркації можуть надати сильні дії на траєкторію процесу (тоді як в умовах "рівноваги", що зазвичай розглядаються традиційною наукою, великі флуктуації мало впливають на хід процесу). "Хаос", що виникає поблизу точки біфуркації, не означає, що порядок зникає; він означає, що динаміка процесу стає внутрішньо (а не через зовнішні причини) непередбачуваною. Центральне питання, яке обговорюється економістами (і не тільки) в зв'язку з цим, – вплив випадковостей, які принципово неможливо передбачити і прогнозувати, на загальний характер розвитку досліджуваного процесу" [14].

У кінцевому сенсі, вищезазначені особливості функціонування СЕБП зумовлюють дію принципу еквіфінальності щодо них, який є притаманним усім відкритим системам, схильним до динамічної рівноваги. Еквіфінальність є методологічною основою дослідження функціонування СЕБП. Еквіфінальність – це перехід системи з різних початкових умов в один і той самий фінальний стан. Еквіфінальність припускає наявність різних шляхів і різних початкових умов при досягненні одного і того ж кінцевого стану. Поняття еквіфінальності увів до теорії систем Л. фон Берталанфі, який, протиставивши відкриті і закриті системи, вважав, що відкрита система, досягаючи стану динамічної рівноваги, зберігає постійність власної структури в процесі безперервного обміну і руху її складових. На відміну від станів рівноваги в закритих системах, повністю детермінованих початковими умовами, відкрита система може досягати незалежного від часу стану, який не залежить від її початкових умов і визначається виключно параметрами системи [1]. Але повертаючись до СЕБП, як різновиду соціально-економічної системи, слід розуміти, що за еквіфінальністю стоїть все та ж людина у своїх фізичних і ментальних можливостях і обмеженнях. Це означає, що СЕБП зобов'язана забезпечити динамічний рівноважний стан безпеки підприємства, не зважаючи на різноманіття власних структурних елементів – стійких зразків діяльності людей. Це робить систему економічної безпеки підприємства надскладною.

При характеристиці взаємозв'язків різних підсистем СЕБП та взаємодії її окремих елементів виникає питання потенційних меж забезпечення економічної безпеки, які можуть бути охарактеризовані, зокрема, просторово-часовим континуумом поєднання природних, економічних, соціальних, інституціональних складових. Сполучення простору та часу формує динаміку безпекозабезпечувальних процесів. Якщо розширення просторової складової відповідає здебільшого екстенсивному забезпеченню економічної безпеки, то в часовій складовій приховується потенційна можливість інтенсифікації. При цьому простір має розглядатися не тільки в суто географічному вимірі. За висловлюванням П. Бурдьє, соціальний простір являє собою "сукупність агентів, наділених різними і систематично взаємозалежними властивостями" [15, с. 195]. Тобто простір характеризується як си-

лове поле певного соціуму, точніше, як сукупність об'єктивно-суб'єктивних співвідношень діючих сил.

Соціальний час, за Т. Парсонсом, являє собою насамперед час дії, пов'язаний зі співвідношенням цілей і засобів, тоді як фізичний час є тільки спосіб співвіднесення подій у природному просторі [10, с. 763].

Просторово-часовий континуум функціонування СЕБП узгоджується з операційною формою її подання, тобто у вигляді сукупності різних зв'язків, що припускає їхнє порівняння та зіставлення. Важливу роль відіграють типи зв'язків у системах, що визначають її окремі властивості та формують цілісність.

Просторово-часовий континуум функціонування СЕБП – це соціально-економічний простір (SES), який можна розглядати як багатовимірний простір, що формується найбільш вагомими чинниками:

$$SES=f(T, K, L, I, t), \quad (1)$$

де Т – ресурси;

К – забезпечуючий капітал;

L – задіяні працівники;

I – інституціональні умови діяльності підприємства;

t – часові рамки.

Розвиток СЕБП характеризується часовою безперервністю. Інституціональні умови господарювання, ресурси, а також забезпечуючий капітал повинні розглядатися як повільні змінні СЕБП, тобто як об'єкт стратегічних рішень. З іншого боку, динамізм СЕБП визначається характером зміни досліджуваних параметрів у часі. При цьому "повільні змінні" формують поле простору, а "швидкі змінні" утворюють потоки – речовинні, енергетичні, інформаційні тощо. Конструктивними, у цьому сенсі, складовими СЕБП є соціальні, економічні, екологічні елементи, регуляційні механізми яких в сукупності формують безпечене середовище діяльності. Наприклад, при сприйнятті економічної безпеки як стану гармонізації інтересів, безпечене середовище визначається поєднанням простору та часу діяльності соціально-економічних агентів різних типів та формується під впливом поведінкових моделей певного типу таких агентів.

Одночасно необхідно враховувати, що СЕБП наділена зворотними зв'язками – впливом результатів функціонування системи на процес її розвитку, що особливо важливо при дослідженні взаємодії окремих змінних соціально-економічного простору підприємства. За визначенням Ю. М. Лопатинського: "зворотний зв'язок, крім того, що він є невід'ємною частиною будь-якої системи, здатен суттєво змінити характер протікання процесів у системі, коли у ролі регулятора виступає сама внутрішня структура. Проявляється зворотний зв'язок і у процесі розгляду таких систем, коли аналіз систем одночасно виступає джерелом їхнього розвитку. При такому підході простежується явище рефлексії, коли людина сама є частиною досліджуваного устрою, породжуючи своїми діями суб'єктивний вплив, невизначеність подальшого розвитку" [16]. Ефективною можна вважати дії системи, якщо вона підтримує свою внутрішню структуру на достатньо високому рівні системної цінності (приросту самоорганізації) при достатньо низькому рівні ентропії (деструктуризації) за рахунок нерівноважних процесів взаємного обміну енергією, речовиною та інформацією з навколишнім середовищем при одночасному досягненні системою максимального життєвого циклу [17, с. 294]. З іншого боку, оптимум для лінійних систем справді проявляється у рості "системної цінності", проте для нелінійних – необов'язково. Відповідно до уявлень широкого загалу прихильників системного підходу [напр. 2,6,17], будь-яка система складається з таких компонентів: мета створення (існування); склад і характеристики частин

(структура); внутрішні зв'язки (між системними компонентами та іншими системами); системні ресурси (інформаційні, матеріальні, енергетичні) – входи; продукти, що виробляються – виходи; характер функціонування.

Отже, на основі проведеного дослідження, можемо сформулювати визначення поняття СЕБП наступним чином. Система економічної безпеки підприємства – це сукупність залучених до безпекозабезпечувальних процесів суб'єктів й об'єктів безпеки, що взаємодіють та пов'язані у часі й просторі певними способами соціально-економічної взаємодії, які зумовлені соціально-економічним статусом, цілями та функціями суб'єктів безпеки підприємства.

І насамкінець слід зазначити, що важливим кроком у розумінні основ функціонування СЕБП є застосування способу класифікації параметрів системи, запропонованого Р. Л. Дафтом. Сутність такої класифікації полягає у виділенні структурних та контекстуальних параметрів системи, склад яких не лише визначає елементи системи, а й дозволяє розуміти принципи їх взаємодії. Під параметрами системи Р. Л. Дафт розуміє компоненти, з яких складається система. За Р. Л. Дафтом [18, с. 20-22], структурні параметри системи – це засоби опису внутрішніх характеристик системи, контекстуальні параметри характеризують систему в цілому, її ідею, від якої залежать структурні параметри та способи впливу на структурні параметри. Використовуючи вказаний класифікаційний підхід нами встановлено, що СЕБП має такі параметри:

контекстуальні – розмір СЕБП та сила системних зв'язків з надсистемою управління підприємством; підхід до забезпечення економічної безпеки; оточуюче середовище; цілі, інтереси та загрози; організаційна культура;

структурні – формалізованість (характеризує ступінь задокументованості та регламентованості діяльності); спеціалізація (характеризує ступінь та характер розподілу завдань між окремими виконавцями); ієрархія (визначає сферу контролю кожного окремого керівника); централізація (характеризує рівень прийняття рішення в системі); професіоналізм (визначає професіональний рівень спеціалістів); співвідношення посад (визначає розподіл функцій і посад в системі).

Вказані параметри є взаємозалежними. Певний стан контекстуальних параметрів визначає певний стан структурних. Це дає можливість визначення декількох наборів вказаних параметрів, що будуть зумовлювати вибір відповідного системотворчого чинника, на основі якого, у свою чергу, буде сформовано систему економічної безпеки підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Парадигма СЕБП припускає два головних завдання цієї системи. Перше – це забезпечення економічної безпеки підприємства, з досягненням максимальної ефективності процесу забезпечення економічної безпеки підприємства з найменшими витратами, збільшення своєї частки на ринку, максимальної підприємства до ринкового середовища, що змінюється, тощо. З іншого боку, не менш важливим завданням є побудова самої системи економічної безпеки підприємства з можливістю тривалого існування у стані динамічної рівноваги. Неправильно сформована СЕБП не зможе виконувати перше завдання ані тривалий час, ані із заданою результативністю.

Отже, СЕБП повинна бути побудована з дотриманням певних вимог. По-перше, це вимога управлінської незалежності та економічної незалежності. Ця вимога зумовлює не лише наявність власних ресурсів, свободу цілеполягання, прийняття рішень, форм контролю тощо, а й певну взаємозалежність суб'єктів економічної безпеки на рівні підприємства. По-друге, це вимога створення стабільних умов для стійкої та передбачуваної роботи підприємства зі стримуванням факторів дестабілізації. Ця вимога зумовлює статус системи економічної безпеки підприємства як забезпечуючої підсистеми системи управління підприємством в цілому. Віднесення СЕБП, у цьому сенсі, до складу формуючих підсистем вбача-

ється сумнівним. Це, у свою чергу, змушує дуже обережно ставитись до сприйняття СЕБП як об'єкту управління у системі управління підприємством. Економічна безпека підприємства є безсумнівно керованою, але не є комплексним узагальненим об'єктом управління. Тому СЕБП – це сукупність об'єктів управління, характер взаємозв'язків яких визначається характером самої СЕБП. Третя вимога стосується здатності СЕБП до саморозвитку й прогресу в мінливих умовах. Практично неможливо створити СЕБП одразу з придатним рівнем результативності. СЕБП створюється з мінімальним набором необхідних компонентів, а потім система, проходячи усі стадії життєвого циклу, набуває нових кількісних та якісних властивостей. Як би ми не розуміли сутність економічної безпеки – чи то як стан захищеності, чи то як ступінь гармонізації інтересів, чи то як міру економічної свободи – у будь-якому випадку СЕБП повинна обумовлювати певний спосіб соціально-економічної взаємодії своїх суб'єктів, який є головним напрямом розвитку системи. Саме безперервний розвиток соціально-економічних відносин може зумовити зростання результативності СЕБП в цілому, а не розвиток та удосконалення інструментарію нейтралізації загроз та реалізації інтересів, як помилково вважається частиною дослідників у безпекології.

Дотримання трьох вказаних вимог можна вважати "точкою відліку" в побудові СЕБП та універсальними критеріями оцінки стану економічної безпеки підприємства. Встановлення системних параметрів для СЕБП повинне відбуватися в чіткому напрямі від теоретико-методологічних до методично-інструментальних. Сформувавши СЕБП з прийнятним рівнем результативності та обґрунтувавши принципи її функціонування видається можливим лише на засадах системного підходу, який припускає виокремлення не лише сукупності елементів системи, а й встановлення істинних причин їхньої взаємодії та співпраці як єдиного цілого. У цьому сенсі важливим напрямом подальших досліджень є встановлення системотворчих чинників, які можуть бути покладені у основу різновидів СЕБП, та визначення особливостей побудови СЕБП при використанні різних системотворчих чинників.

Література

1. Берталанфи Л. фон. Общая теория систем. Обзор проблем и результатов / Л. фон Берталанфи // Системные исследования: Ежегодник, 1969. — М. : Наука, 1969. — С. 30–54.
2. Эшби У. Р. Принципы самоорганизации / У. Р. Эшби ; пер. с англ. — М. : Мир, 1966. — 343 с.
3. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія : в 3 т. Т. 1 / О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожний [та ін.] ; за заг. ред. Г.В. Козаченко. — Луганськ : Елтон-2, 2010. — 282 с.
4. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность : [учебник для вузов] / Г. С. Вечканов. — СПб. : Питер, 2007. — 384 с.
5. Кавун С. В. Концептуальная модель системы экономической безопасности предприятия / С. В. Кавун // Економіка розвитку. — 2007. — №3(43). — С. 97–101.
6. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В. М. Геєць [та ін.] ; ред. В. М. Геєць ; Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. — Х. : ВД "ИНЖЭК", 2006. — 240 с.
7. Минаев Г.А. Безопасность организации : учеб. пособие для студентов вузов / Г. А. Минаев. — М. : Логос, 2008. — 365 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук ; НАН України, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. — К. : Абрис, 2002. — 742 с.
9. Социологический энциклопедический словарь / сост. З.Т. Голенкова [и др.] ; ред. Г.В. Осипов ; РАН, Институт социологии, Институт социально-политических исследований. — М. : ИНФРА-М : НОРМА, 1998. — 488 с.

10. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. — М. : Акад. проект, 2002. — 878 с.
11. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон ; [пер.с англ. Е.Н. Егоровой и др.]. — М. : АСТ : Хранитель, 2006. — 873 с.
12. Советский энциклопедический словарь / [под ред. А.М. Прохорова]. — М. : Советская Энциклопедия, 1988. — 1600 с.
13. Экономические системы: кибернетическая природа развития, рыночные методы управления, координация хозяйственной деятельности корпораций / [В. И. Видяпин и др.] ; под общ. ред. Н.Я. Петракова, В.И. Видяпина, Г.П. Журавлевой. — М. : ИНФРА-М, 2008. — 383 с.
14. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен. — М. : Мир, 1985. — 423 с.
15. Бурдые П. Начала. Choses dites / П. Бурдые. — М. : Socio-Logos, 1994. — 288 с.
16. Лопатинський Ю. М. Системний підхід до розвитку аграрного сектора в умовах трансформації / Ю. М. Лопатинський, Т. Л. Шкабара // Економіка АПК. — 2004. — № 1. — С. 78–83.
17. Прыкин Б. В. Новейшая теоретическая экономика. Гиперэкономика : [учебн. для студентов вузов] / Б. В. Прыкин. — М. : Банки и биржи: ЮНИТИ, 1998. — 445с.
18. Дафт Р. Л. Теория организации : [учебник] / Р. Л. Дафт ; [пер.с англ. под ред. Э. М. Короткова]. — М. : ЮНИТИ, 2009. — 699 с.

References

1. Bertalanffy L. fon. *Sistemnyye issledovaniya* : Yezhegodnik, 1969, pp. 30–54.
2. Ashby W. R. *Printsipy samoorganizatsii* [The principles of self-organization]. Moscow: Mir, 1966. 343 p.
3. Kozachenko H.V., Lyashenko O.M. Pogorelov Yu.S., Bezbozhnyy V.L. etc. *Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [System of economic security: state, region, enterprise]. Luhansk, Elton–2, 2010. 282 p.
4. Vechkanov H.S. *Ekonomicheskaya bezopasnost* [Economic security]. St. Petersburg: Piter, 2007. 384 p.
5. Kavun S.V. *Ekonomika rozvytku*, 2007, no. 3(43), pp. 97–101.
6. Heyets V. M. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv, INZHEK, 2006. 240 p.
7. Minayev G.A. *Bezopasnost organizatsii* [Security of organization]. Moscow: Logos, 2008. 365 p.
8. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* [Encyclopedic Dictionary of Philosophy]. Ed. by V.I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys, 2002. 742 p.
9. *Sotsiologicheskyy entsiklopedicheskyy slovar* [Encyclopedic Dictionary of Sociology]. Ed. by Z.T. Golenkova. Moscow: INFRA-M : NORMA, 1998. 488 p.
10. Parsons T. *O strukture sotsialnogo deystviya* [The structure of social action]. Moscow: Acad. proect, 2002. 878 p.
11. Merton R. *Sotsialnaya teoriya i sotsialnaya struktura* [Social Theory and Social Structure]. Moscow: AST : Khranitel, 2006. 873 p.
12. *Sovetskiy entsiklopedicheskyy slovar* [Soviet Encyclopedic Dictionary]. Ed. by A.M. Prokhorov. Moscow: Sovetskaya Entsiklopediya, 1988. 1600 p.
13. Vidyapin V.I. *Ekonomicheskiye sistemy: kiberneticheskaya priroda razvitiya, rynochnyye metody upravleniya, koordinatsiya khozyaystvennoy deyatel'nosti korporatsiy* [Economic Systems: cybernetic nature of development, market methods of management, coordination of business corporations]. Ed. by N.Ya. Petrakov, V.I. Vidyapin, G.P. Zhuravleva. Moscow: INFRA-M, 2008. 383 p.
14. Haken H. *Sinergetika. Iyerarkhiya neustoychivostey v samoorganizuyushchikhsya sistemakh i ustroystvakh* [Synergetics. The hierarchy of instabilities in self-organizing systems and devices]. Moscow: Mir, 1985. 423 p.
15. Bourdieu P. *Nachala. Choses dites* [Beginning. Choses dites]. Moscow: Socio-Logos, 1994. 288 p.
16. Lopatynskiy Yu.M., Shkabara T.L. *Ekonomika APK*, 2004, no. 1, pp. 78–83.

17. Prykin B. V. *Noveyshaya teoreticheskaya ekonomika. Giperekonomika* [Recent theoretical economics. *Giperekonomika*]. Moscow: Banki i birzhi: YUNITI, 1998. 445 p.

18. Daft R.L. *Teoriya organizatsii* [Organization Theory and Design], Moscow, YUNITI, 2009. 699 p.

© Є.І. Овчаренко, 2012

Рецензент

д.е.н., проф. Г. В. Козаченко

Reviewer

A.V. Kozachenko
Doctor of Economic Sciences, Professor
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine

УДК 65.050.8

В. Л. Безбожний*

ІНТЕРЕСИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Вступ: Сучасні вимоги ведення бізнесу обумовлюють забезпечення економічної безпеки підприємств на засадах випередження загроз та проактивного захисту. Запорукою до цього є розвиток гармонізаційного підходу до забезпечення соціально-економічної безпеки, який за своєю суттю не припускає виникнення загроз шляхом гармонізації інтересів. Ключовим в такому підході є інтереси, а саме інтереси підприємства та його стейкхолдерів. **Мета:** визначення місця та ролі інтересів стейкхолдерів у системі забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства, яка орієнтується на використання можливостей діяльності та проактивний захист від загроз. **Результати:** Розглянуто соціально-економічну безпеку з позицій основних класичних підходів менеджменту. Показані сутність та роль інтересів в системі соціально-економічної безпеки підприємства. Визначений зв'язок між інтересами та загрозами. **Висновки:** В якості підґрунтя забезпечення соціально-економічної безпеки пропонується використовувати гармонізацію інтересів підприємства з інтересами його стейкхолдерів

Ключові слова: інтерес, загроза, соціально-економічна безпека, гармонізація, спосіб, вибір.

В. Л. Безбожний

ИНТЕРЕСЫ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Введение: Современные требования ведения бизнеса обуславливают обеспечение экономической безопасности предприятий на основе упреждения угроз и проактивной защите. Залогом этому является развитие гармонизационного подхода к обеспечению социально-экономической безопасности, который по своей сути не предполагает возникновения угроз за счет гармонизации интересов. Ключевыми в таком подходе выступают интересы, а именно интересы предприятия и его стейкхолдеров. **Цель:** определение места и роли интересов стейкхолдеров в системе обеспечения социально-экономической безопасности предприятия, которая ориентируется на использовании возможностей деятельности и проактивную защиту от угроз. **Результаты:** Рассмотрена социально-экономическая безопасность с позиций основных классических подходов менеджмента. Показаны сущность и роль интересов в системе социально-экономической безопасности предприятия. Определена связь между интересами и угрозами. **Выводы:** В качестве основы обеспечения социально-экономической безопасности предлагается использовать гармонизацию интересов предприятия с интересами его стейкхолдеров.

Ключевые слова: интерес, угроза, социально-экономическая безопасность, гармонизация, способ, выбор.

* Безбожний В. Л. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ, Україна.

Bezbozhnyy V. L. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Management and Economic Security Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk, Ukraine.
bezbozhnyy@gmail.com